Naše řeč ROČNÍK XXVIII. ČÍSLO 9. 1944.

K. Svoboda:

O slohu Jana Ev. Kosiny.

Zakladatel „moravské“ kritiky, myslitel a básník Jan Ev. Kosina (1827—1899) je dnes téměř zapomenut a ani za svého života nebyl mnoho čten, zvláště ne v Čechách. Hlavní vinu toho měl jeho osobitý, málem podivínský sloh, zcela odchylný od slohu jeho vrstevníků. Otevřeně se mu posmíval Stroupežnický v obrázku Z pražských Příkopů (Z Prahy a venkova 1891, 194 n.)*); vykreslil tam dva profesory mluvící spolu „onou výtečnou, nevšedně pružnou a moderním potřebám vzdělané společnosti skvěle vyhovující češtinou, již vyrábí v přední řadě jistá chvalně známá moravská továrna na literární reformy“, a jednomu z nich vložil do úst výňatek z Kosinových Hovorů Olympských (I, 280; v nadpisech Kosinových spisů i v citátech z nich ponechávám původní pravopis). Jistě také pedanta a puristu, profesora Kostlivého, v Pestrých cestách po Čechách (1891-2) zobrazil Čech, aspoň zčásti, podle Kosiny. Přesto, anebo právě proto si zasluhuje Kosinův sloh podrobnějšího rozboru.

Kosina začal psáti již na německém gymnasiu v haličských Brzežanech: skládal německá dramata, idyly, ódy, milostné básně, epigramy (Život starého kantora I, 248, 266, II, 32 n., 69, 118). Když chtěl jednou sepsat českou báseň na prstének od milovaného děvčátka, zdály se mu jeho verše zcela špatné proti veršům Jablonského, které mu tanuly na mysli jako vzor, avšak za půl hodiny složil půvabnou básničku německou: „Was hast

*) Upozornil mě na to dr. Vít. Tichý.

du wol gedacht, du Holde, | Als jenen Reif von blankem Golde | Du gleiten liessest in die Hand der Schwester?..." (uv. sp. II, 117 n.; ... značí vždy zkrácení citátu). Vidíme z ní, stejně jako ze dvou jeho tehdejších epigramů (II, 32 n.), že měl básnickou vlohu a že si školní i vlastní četbou dobře osvojil básnický sloh německých klasiků.

Mimo drobné ukázky, jež podal v Životě, nezachovalo se nic z těchto jeho německých pokusů a nic se nezachovalo ani z jeho českého dramatu Čechové před Milánem, které složil krátce po svém návratu do vlasti (1848) jako posluchač filosofie. Tato hra se dostala r. 1850 téměř bez jeho vědomí na jeviště Stavovského divadla, ale nadobro propadla, takže se Kosina navždy zřekl básnění (uv. sp. III, 7). Jednou a snad hlavní příčinou neúspěchu této hry byla její řeč: posuzovatel R. v Bohemii (23, 1850, č. 55 ze 7. IV.) — snad to byl redaktor Kluczak (sr. M. Hýsek, Listy fil. 48, 1921, 259) — napsal, že je Kosinovo („Bohdaneckého") drama plno bombastu, frází i nevhodně užitých shakespearovských tirád a že jeho postavy mluví „kalibanskou řečí, jež se na naší zemi neobjevuje v žádné době a u žádného národa." Kosina chtěl tedy napodobiti Shakespearovu mluvu (z posudku vysvítá, že napodobil i náměty jeho tragedií), ale nezdařilo se mu to. A není divu: gymnasijní léta i první léta vysokoškolská, dobu tak důležitou pro slohové školení, strávil mimo svou vlast, v Haliči, a tam skoro zapomněl svou mateřštinu a učil se jí znovu z Nejedlého mluvnice a z obrozenských spisovatelů, které dostal náhodou do ruky, jako Štěpánka, Klicpery a Jablonského (uv. sp. I, 314 n., II, 6, 27, 118). Ani tyto vzory, ani krátký pobyt v Praze nestačily k tomu, aby si mohl vytvořiti povýšenou mluvu tragedie.

Jsa posluchačem filosofie, složil ještě krátkou, žertovnou Píseň slepého pěvce Marka Popovića „o dvú literatú českú" z roku 1850; byla vydána po mnoha letech jeho plzeňskými ctiteli (uv. sp. III. 69; tiskem K. Maasche v Plzni, b. r.). Vypráví se v ní o sporu mezi dvěma přáteli, slovnikářem Frantou Šumavským a gramatikem Tomíčkem, tehdy suplujícím profesorem češtiny na universitě; Franta zardousí Tomíčka, když se o něm doví, že v své mluvnici (Česká mluvnice 1850) skloňuje „národa" — místo „národu" — jako „kostela" a „sýra" (vpravdě skloňuje, str. 29, „kostela" a „sýra", ale ne „národa"). Přitom Kosina napodobil či spíše parodoval junácké písně jihoslovanské, epické zpěvy Rukopisů (z toho neplyne, že by nebyl věřil v jejich pravost) a ovšem i Homéra. Avšak oba hrdiny i jejich prostředí vykreslil zcela realisticky, pražsky: Tomíček, jenž má buclaté bříško a fialový nos, obíhá třikrát Beránkův cirkus,

jako Hektor obíhal třikrát Troju, ale mohutný, vousatý Franta ho dohoní a ztrestá v Burešově kavárně na Perštýně. Píseň je sepsána pětistopým veršem trochejským, jímž je složena většina jihoslovanských zpěvů a — podle jejich vzoru — některé výpravné básně Rukopisů. Podle Homérova příkladu jsou v Písni široce rozvedená srovnání, na př. „Jako vrah, když na ránu mu přijde | Oběť dávno vyčíhaná zrakem, | Náhle vzchopí se a tygřím skokem | Smrtonosnou v bok jí vetkne ocel: | Tako Franta..." (4). Ještě častější jsou antithese, oblíbené v lidovém básnictví všech Slovanů, zvláště antithese ruská, na př. „Nezniká to bázlivý zajíček | Skokem chvatným smečce chrtů běsných, | Nekulí se koule na hampejse | Do trojřadí kuželic devíti: | Tomíček to chuďas krátkonohý | Útěkem unáší břiško tučné" (5). Časté jsou též anafory i jiná opakování, běžná v lidovém básnictví a v Rukopisech, na př. „Darmo zírá ku východu slunce, | Darmo ku západu stáčí zraky, | Darmo ku severu střílí okem" (5), „Kletbu děsnou, kletbu básníkovu" (5), „Takto jal se mluviť k Tomíčkovi, | K Tomíčkovi, pobratimu svému" (3). Podle Rukopisů je psáno „smolu črnu" (3), „světa šíroširá" (5), „ajtá" (4) a pod., z jihoslovanské epiky pochází „pobratim" (3,5), ale jinak je mluva Písně dnešní a velmi živá, na př. „Tomíček... | Supí, soptí, hrochá, fouká, founí" (5), „Facku bych ti vyťal bleskopádnou, | Facku bleskopádnou, až by zuby | Uleknúc se rány vylítly ti z huby" (3); tu spojení obhroublých slov „facka" a „huba" se vznešenou složeninou (po způsobě Homérově a Rukopisů) „bleskopádný" a se staročeským přechodníkem „uleknúc se" působí komickým dojmem, stejně jako míšení pražských motivů s homérskými.

Po r. 1850 se Kosina na čas odmlčel: připravoval se ke zkouškám z češtiny a z klasické filologie (1852, 1855, 1861) a vyučoval na gymnasiu v Hradci Králové (1853—1867). Plodem jeho klasických studií byl předně překlad tří Platonových rozmluv, dotud u nás neztlumočených, Obrany Sokratovy, Kritona (1863) a Gorgia (1865). Překládal co možná doslovně — to se tehda vyžadovalo — mluvou umělou, vědomě archaisující. Užíval hojně vytýkacích příklonek, na př. „zřejmotě" (G. 33), „toběť" (O. 44), „uvážiž" (t.), přídavných jmen tvaru jmenného, na př. „krásen" (O. 33), „těžek" (42), starých tvarů slovesných „vyšetřimež" (12), „vznesli jsou" (4), starých slov (staročeských až obrozenských), na př. „porok" (5, 7), „krzno" (54), „bezhrdlí" (33), „snaženství" (43), „předmětenstvo" (G. 5) „odstrkavost" (t.), „dřevní" (109), „mnedle" (G. 44), „ulíčiti" (O. 4 n.), „poně" (= snad, 34), „ajta" (z Rkp., 13), starých vazeb i úsloví, na př. „býti práv" (4), „dotýkati něčeho" (8), „daleko toho chyba"

(G. 68), „vedlé tvého rozumu" (64), „totéž býti tvrdíš" (96; vazba akusativu s infinitivem podle latiny, častá u humanistů). Řidčeji tvořil nová slova, jako to dělali obrozenští spisovatelé, na př. „číslověda" (G. 37), „číslovědec" (41), „velemluvnost" (51), „občanstvovati" (O. 53).

V uspořádání slov se napořád odchyloval od hovorové řeči; byl přesvědčen s našimi staršími gramatiky, že je v češtině tak jako v starých jazycích zcela volný pořádek. V Grammatice jazyka latinského (1867, II, 249) radil, aby se při překládání z latiny do češtiny co možná zachovával pořádek latinský; takový překlad „bude ... mnohdy mnohem češtější, než kdybys se dával na tak zvané překládání volné". A v Hovorech Olympských (I, 72) tvrdil (shodně s J. Nejedlým, Lehrbuch der böhmischen Sprache[4], 1830, 223), že se český pořádek slov — tak jako latinský — řídí jen „zákony význačnosti a blahozvuku", avšak jinak je volný a tím se liší od přísného pořádku v němčině; význačností mínil K. jistě důraz, blahozvukem hlavně rytmus. Aby zdůraznil shodný přívlastek, odtrhoval jej často od podstatného jména, na př. „v tomť *odvěký* brání mu zákon" (O. 8; zdůrazněné slovo označujeme ležatým tiskem), nebo jej kladl za podstatné jméno, na př. „toť mi při nich se vidělo býti nestydatostí *svrchovanou*" (3). Takové vytýkání slov, vyskytující se i v starším jazyce, svědčí o řečnickém rázu Kosinovy mluvy: byl výborným řečníkem (Život III, 171) a řeči Platonových osob si jistě živě představoval. Neshodný přívlastek v genitivu stavěl leckdy před podstatné jméno, jak to bývá — i mimo verš — v řečtině, latině i v starší češtině, na př. „zákonům o zplozence vychování a vzdělání" (50; delší člen, „vychování a vzdělání", položen za kratší, „zplozence"). Sloveso kladl často na konec věty, na př. „Jakož pak já sám často jsem mnohé viděl, již nemálo na sobě si zakládali, když na soudu stáli, přepodivně si vésti, jakoby totiž za to měli, že hrozný osud je potká ..." (O. 27); jistě tu působil — jako u starších spisovatelů — latinský vzor.

Také spojení vět bývá strojené, napodobené příliš věrně podle řečtiny, jež vkládá jednu větu vedlejší do druhé, na př. „Hrozného tedy skutku bych asi se dopouštěl já, co jsem, když vůdcové mi veleli, kteréž vy jste zvolili, by mi vládli i u Potidaie i u Amphipoli i u Delia, tehdáž na místě, jež mi byli vykázali, trval jako kdo jiný ..." (19; závislost 4. stupně). Umělou, archaisující mluvou je psán také úvod, jejž Kosina připojil ke Gorgiovi. Praví tam na př.: „Než jako jará mysl lidu athenského (*a*) zvláštními okolnostmi rozháraná v plamennou nadšenost (*b*) matkou se stala dějův celým tehdejším světem otřásajících (*c*), tak nezbytně i naopak události (*α*), které Atheny

u vír dějin světových vtrhly (β), nemohly nemíti znamenitého vlivu na smýšlení a společenské poměry lidu“ (γ) (2). Je to souvětí složené ze dvou zhruba stejných částí, každé o třech kólech (*a, b*...), jejichž rozsah postupně roste ($13 + 17 + 19 = 49$, $12 + 14 + 27 = 53$ slabik); taková souměrná souvětí skládali antičtí řečníci a podle nich naši humanisté (k nim náleží i spisovatelé veleslavínští). Výraz je veskrze obrazný: „mysl rozháraná v plamennou nenávist“, „matka dějův světem otřásajících“, „u vír dějin vtrhly“. Kosinův sklon k starobylé mluvě má několik příčin: v Haliči se učil polozapomenuté mateřštině z Nejedlého mluvnice, založené většinou na veleslavínské mluvě, v Praze ho vracel k starému jazyku jeho milovaný učitel universitní Čelakovský a později, jistě však již v Hradci, stala se mu stará řeč symbolem starých ideálů národních i mravních, za něž pak bojoval po celý život.

Druhým plodem Kosinových klasických studií byla rozsáhlá Grammatika jazyka latinského; vydal ji v posledním roce svého hradeckého pobytu (1867). Účel knihy si žádal jednoduchého, přesného výrazu; byl to zase výraz starobylý, na př. „Co přirozeným během věcí dřevnější jest a tudíž dříve mysliti se musí, *přednější* u větě zaujímá místo“ (II, 248; slovesa „jest“ a „musí“ stojí na konci, zdůrazněný přívlastek „přednější“ je odtržen od podstatného jména). Stejným slohem jsou sepsány Kosinovy výklady o poetice a stilistice v Malé slovesnosti, kterou vydal r. 1876 s Bartošem. Stať o básnictví se začíná takto: „Poesie jistými zákony se spravuje (*a*), kterých šetříc vzmocňuje řeči blahozvuk (*b*), ač pouze k tomu (*c*), by myšlénky správného docházely projádření (*d*), potřebí jich není (*e*)“ (1). Je to nerozsáhlé, ale mnohonásobně složené (závislost 3. stupně a přechodník) a vyvážené souvětí (kóla *a, b, d* a *c, e* se sobě zhruba rovnají), slovesa „spravuje“ a důrazné „není“ stojí na konci věty, neshodný přívlastek „řeči“ jde před delším jménem „blahozvuk“ a přívlastek „správného“ je odtržen od svého jména. Průzev bývá rušen vkladným *v,* na př. „obrazův a tropů“ (159), a pro libozvuk se vokalisují předložky nad běžnou míru, na př. „ve přírodě“ (34); obé žádal Kosina v svých kritikách (Drobné spisy I, 118, 145, 173 n. a j.). Nově jsou tvořena slova „cvičba“ (34), „středoverší“ (8), „rovnozvukosť“ (7) a j. V moravské vazbě „hovornější od ballady“ (130) se projevuje jistě vliv Bartošův. Bartoš vybíral většinou ukázky slovesných děl pro Slovesnosť a jazykově je upravoval. Býval proto prudce napadán, ale Kosina s ním souhlasil (v dopise Bartošovi 12. III. 76); oba viděli v jazykové správnosti základní podmínku slovesného tvoření.

Malou slovesnosť vydal Kosina jako ředitel olomouckého gymnasia. Tato olomoucká léta, 1867—1877, byla nejšťastnější a nejplodnější dobou jeho života: v nich vznikla mimo Slovesnosť většina jeho Hovorů Olympských, většina jeho kritik a pojednání a do nich padá první rozběh k Životu starého kantora (Před padesáti lety, Komenský 4, 1876, 10 n.). Téměř všechny tyto práce vyšly nejprve v časopise Komenský, jejž založil Kosina r. 1873 s olomouckými přáteli, aby jím přispíval ke vzdělání učitelstva.

Hovory Olympské (I, 1879, II, 1891), nazvané podle stolové společnosti Olympu v Besedním domě olomouckém, jsou dramatické dialogy podle vzoru Platonova. Tento polobásnický, polofilosofický útvar se dobře hodil Kosinovi, jenž měl od mládí zálibu v dramatě a od svých mužných let usilovně přemýšlel o rozličných otázkách jazykových, uměleckých i mravních; různá hlediska uplatňující se při jejich řešení lze nejlépe objasniti dialogem. Kosina byl první a je dosud téměř jediný, kdo u nás skládal platonské dialogy; Jungmann si učinil vzorem nedramatické dialogy Lukianovy, oblíbené u osvícenců. Svou schopnost napodobiti cizí sloh prokázal Kosina již v Písni, ale to byl pouhý žert, kdežto v Hovorech odpovídal na otázky, jež mu nejvíce ležely na srdci; odtud dramatický spád téměř všech jeho rozmluv.

Jsou to — jako často u Platona — nepřímé dialogy, t. j. rozmluvy se nepředvádějí přímo jako v textech divadelních her, nýbrž vypravuje se o nich. Jen sedmý, nedokončený hovor O literárních ismech (II, 151 n.) je přímý; také Platon dával v stáří přednost přímému dialogu. Nepřímý rozhovor umožňuje popis dějiště i osob i vyžaduje ho. Tak v Dialektech a mluvě spisovné (I, 157 n.) se líčí idylická školní visitace v německé vesnici nedaleko Rychnova, v Právech mateřštiny (I, 89 n.) se předvádí — nepřímo, v dopise — vzrušený spor v síni střelnice jihomoravského města B., hovor O literárním kosmopolitismu (I, 181 n.) se koná v pražském hostinci U Myslíků, kde se scházeli mladí spisovatelé, o galanterii (II, 3 n.) se rozmlouvá po masopustní zábavě v olomouckém Besedním domě — popisuje se taneční hudba, osvětlení síně, tančící mládež, matky pozorující své dcery nebo své syny, otcové večeřící nebo hrající kulečník — atd. Hlavní osobou Hovorů bývá zpravidla profesor Ostrý, za nímž se skrývá spisovatel; jiné postavy jsou moudrý venkovský učitel v Dialektech, zchytralý obchodník, úlisný advokát a cynický lékař v Právech mateřštiny, vzrušivá, ušlechtilá paní Ulíbalová v Galantnosti, nadutý profesůrek v Literárních ismech

(II, 151 n.) a j. Tyto osoby, pro něž měl Kosina, aspoň zčásti, živé vzory (dopis Bartošovi 9. I. 78), líčí se jednak nepřímo — řečmi, které pronášejí —, jednak přímo: popisuje se jejich chování za hovoru, na př. „»Nač se toho dotazujete, pane profesore?« zarazila se paní Ulíbalová a krásným ruměncem se polila její tvář" (II, 28), mluví se o jejich vzezření, povaze a životě. Uplatňuje se tu popisné i vypravěčské umění Kosinovo; tak o advokátu v Právech mateřštiny píše: „Jsou lidé, kteří pamatují, kterak studentíčkem jsouc o kabátku smutně lesklém a botách cvakavýma podkůvkama opatřených přicházíval na svátky, vyhudlý fileček pod paží maje a zase po svátcích pryč se ubíral do M., nesa fileček na zádech naplněný buchtami a chlebem" (I, 94). Jen v nedokončených Literárních ismech je kresba prostředí i osob chudší, jak to s sebou nese přímý dialog, a také dramatické napětí je slabší, jako by umdlévala umělecká vloha Kosinova; podobně tomu bylo v dialozích Platonova stáří. Ve vlastních rozmluvách, v nichž je arci těžiště Hovorů, někdy se střídají otázky a odpovědi, tvrzení a námitky, jindy jsou řeči obšírnější, souvislé (I, 66 n., 125 n., 305 n., II, 41 n. a j.), jako je tomu u Platona. Někdy se výklad dotvrzuje i oživuje příběhy ze života rozmlouvajících nebo jiných osob; tak vzpomíná Ostrý, jak ho chtěla kdysi potěšiti manželka okázalým příborem na čaj (I, 291 n.), nebo vypráví o svém lenivém sluhovi v Hradci (II, 17 n., 177 n.), paní Ulíbalová se dovolává nešťastného manželství jednoho olomouckého občana (27 n.) a pod. Ve vypráveních, popisech i ve vlastních rozmluvách se projevuje Kosinův smysl pro skutečnost; na př. myšlenku, že ženy toužívají po výhodném sňatku, vyslovuje tak, že se vdávají, „je-li jen jaká taká naděje, že na stole vždy se kouřiti budou dobrá jídla, modistka že míti bude hojný odbyt, krejčímu že řádně zapláceti se bude účet, klenotník že něčím oblaží několikráte do roka . . ." (148).

V realismu nešel Kosina tak daleko, aby své postavy rozlišoval řečí, jak to bývá v realistickém dramatu nebo románu. Jeho osoby mluví sice podle své povahy a podle situace rozmanitým tónem — vzrušeně, obhrouble, ironicky a pod. —, ale jinak je mluva jejich jednotná a značně umělá. Vokalisují se předložky nad obvyklou míru, na př. „ve břiše" (I 229), po starém způsobu se skloňuje „jazykové" (26), „Říman" (gen. pl., II, 21) a „hostě" (akus. sg., I, 193), užívá se přídavných jmen „úzek" (II, 59) a pod., časuje se „jesti" (I, 224) a „jmín" (307), užívá se vytýkacích příklonek, na př. „zjevnoť (224) a pod., křísí se stará slova „ženkýl" (II, 32), „roztaz" (14), „odporník" (50), „nedozíramý" (nedohledný, z Rkp., I, 210), „žásati se" (136) a staré vazby i úsloví, na př. „tygrem . . . se oboří" (187),

„nepřím toho" (190), „jsem toho... vděčen" (II, 30), „ujmouti za pravdu" (I, 143), „odstup to ode mne!" (II, 11), „učiniti list" (I, 91), „slova sázeti na vítr" (II, 40). Starobylým dojmem působí též velmi časté vazby přechodníkové jako „kdybychom auktoritu mluvy biblické za babku považujíce každý hezky po své chuti psáti se jali gramatiku sýrařkám pod tvarůžky dadouce" (I, 39); v těchto vazbách, jež mají svou obdobu v řečtině, viděl Kosina podstatný znak i přednost češtiny (Drobné spisy I, 97, 204).

Jako v překladech tvořil Kosina i v Hovorech nová slova, nejčastěji odvozováním. Zejména si liboval v zdrobnělinách buď mazlivých, nebo posměšných, na př. „jinošík" (I, 280), „velebňoušek" (139), „velebínek" (141), „plešaťoušek" (137), „hrbounek" (127), „živočíšek" (10), „zaměstnáníčko" (11), „tušeníčko" (II, 17), „nadějička" (23), „subtilňounké to rozdílečky" (129), „vlastenečkování" (I, 194). Rád měl též slova zveličující, leckdy potupná, jako „botisko" (82), „zámčisko" (II, 26), „tělisko" (131). I zdrobnělá i zveličující slova činí řeč výraznou, a jsou proto oblíbena v lidové mluvě. Po způsobu obrozenských spisovatelů vytvářel Kosina i jiná slova, na př. „úsobnost" (I, 142), „zvěřenstvo" (138), „rozkošnictvo" (299), „zpytba" (26), „hudběna" (m. hudba, II, 72), „zeměna" (země I, 210), „současí" (současnost, 167), „vzduchovitý" (II, 61), „přílebský" (od „přílba", I, 191), „vdovcovati" (II, 15), „oluzňovati" (65), „odšaškovati" (I, 101), „ušvarniti" (16), „pokřepovati" (od „křepký", II, 120 n.). Mnohem řidčeji, ve shodě s povahou češtiny, tvořil složeniny, jako „veršoděj" (veršovec, I, 37), „mnohopisálstvo" (67). Cizím slovům, odvozeným zpravidla z klasických jazyků, jako „grammatika" (10), „syntaxe" (13), „illuse" (II, 46), se nijak nevyhýbal, jako se jim nevyhýbali starší spisovatelé. Někdy užíval cizího slova žertovně, na př. „jak za chvil illuminovaných sám vypravuje" (t. j. při opičce, I, 95).

Odchylně od svých překladů čerpal Kosina v Hovorech vydatně z lidové mluvy. Uvědomil si plně její svéráznost, když poznal moravská nářečí, ale působil naň i Bartoš, jenž viděl v nářečích cenný nástroj k očišťování i obohacování spisovného jazyka; Kosina hájil tohoto názoru v nejstarším hovoru Dialekty a mluva spisovná (z r. 1873). Shodně s Bartošem také stavěl lidové mravy vysoko nad mravy velkoměstské. Z lidové řeči vzal, nehledě k slovům zdrobňujícím a zveličujícím, slova a úsloví „trutizna" (jed, I, 286), „pargamiška" (tlach, I, 233), „ochlostaný" (odřený II, 10), „baňkati" (nalhati, I, 135), „nevážím si ni za šňupec tabáku" (232), „z brku střelen" (potrhlý, I, 31), „válejí se seno sláma" (páté přes deváté, 12), „z mračna ne-

bylo deště“ (II, 27) a j. Někdy užíval lidových přísloví, na př. „Ale podle přísloví »chytrému mrkni, hloupého trkni« ... (I, 11), jindy uváděl citáty ze spisovatelů, zejména obrozenských; podobně je tomu u Platona. Básnické nebo prosaické citáty stojí též v čele jednotlivých rozmluv, na př. hovor hájící nářečí je vhodně uveden Erbenovým veršem (ze Záhořova lože) „Ty nech, netrhej, však jsi nesázel!“ (159)

Pořádek slov je stejně umělý jako v překladech i v učebnicích; hlavní příčinou přemisťování bývá zase důraz. Shodný přívlastek stává často za podstatným jménem, na př. „Neradnoť ... na vředoviny bráti nožíky *tupé*“ (II, 119), nebo je od něho odtržen, na př. „*Bolavé* to dotýkáte se rány“ (11), „děti své vychovávajíce za pouhými se béřeme *hesly*“ (102). Neshodný přívlastek v genitivě stává před svým jménem, na př. „ale ne od místa by snad bylo dotknouti zjevu toho *příčin*“ (86), „ihned po ruce jsou šlendrianu nynějšího stateční obrancové“ (I, 72). Někdy bývá neshodný přívlastek vložen mezi shodný přívlastek a jméno, na př. „to zdá mi se býti známkou organismu *nejpodstatnější*“ (30); toto postavení se vyskytuje v řecké i latinské prose a podle latinského vzoru v starší češtině i obrozenské mluvě. Sloveso stává často na konci věty, na př. „I naše Moravěnka na kolbiště národního písemnictva zápasníky své hojnějším počtem vysýlati bude“ (39).

Věty bývají rozmanitě a mnohonásobně složeny, jako je to u starověkých řečníků, u Platona i u našich humanistů. K hlavní větě jsou přiřazeny jiné věty hlavní nebo — mnohem častěji — jsou jí podřízeny nové a nové věty vedlejší, buď na sebe navazující, nebo do sebe vkládané, a hlavní i vedlejší věty bývají rozšířeny přechodníkovými vazbami, nahrazujícími podřízené věty, na př. „Asketické to babisko ... někdy snad rameny nad úběl bělejšími básnické zraky vábilo k sobě a bleskem očí svých je oslepovalo; za jediný úsměv růžových někdy rtův opojený básník by spásu duše své byl dal; v náručí svém asketické to budoucí babisko drže na všechen svět zapomněl a ve slastech tonul rájských: a po létech, když to stvoření půvabů někdy edenských zápasíc snad s nesčíslnými strastmi a svízeli odchovalo vlasti statečné syny, odchovalo lepé dcery a chystajíc se na pouť v krajiny, odkud není návratu, v duši zalétá k sídlům, kde sobě připravený stánek očekává blaženosti nezkalené, básníkovi, jenž názorem světovým asi se honosí velikolepým, nebohá stařena je symbolem ohavnosti, předmětem potupy, terčem vtipu“ (I, 229). Je to souvětí o čtyřech větách hlavních, z nichž poslední, nejdelší, má šest vět vedlejších a dvě vazby přechodníkové. Některá souvětí jsou souměrná, na př. „Jako neduhu

pošlého z chybné diéty nevyhojí nižádný lék dryáčnicky vychvalovaný, neodhodlá-li se churavec na to, aby způsob života, z něhož neduh jeho původ vzal, rozumně změnil (*A*), tak ve příčině našeho chování hudebního náprava možnou se mi býti nezdá, nedáme-li vale dosavadním svým libůstkám a choutkám déle než půl třetího století ujímaným za přednosti a ctnosti (*B*)" (II, 110). Často vybočují vložené věty nebo vložená souvětí z myšlenkového okruhu základní věty (parenthese); bývají označeny pomlčkami, na př. „Mně — i nevím, mám-li říci Bohu díky či Bohu žel — není dáno..." (I, 192). Je-li vložka příliš dlouhá, opakuje se po ní poslední slovo základní věty, aby se navázala souvislost, na př. „O tanci pak — cítímť se ve svědomí svém zavázána, bych postavil na jisto, že milostpaní vyčítající nenávisť k němu dokonalou mluvila pravdu, — o tanci..." (II, 40).

Umělá souvětí stejně jako důrazný pořádek nasvědčují řečnickému rázu Hovorů. Řečnický ráz se projevuje i četnými „figurami". Mluvící osoby si představují námitky protivníků a vyvracejí je, na př. „I řekne snad pan Surma: Ti velikáni... Než jak? táži se já, není-li..." (II, 96), dávají si samy otázky a odpovídají na ně, na př. »„Oč nám tu vlastně běží?" tázal se Ostrý. „O rozlišování dvou pojmů..."« (I, 288), pronášejí „řečnické" otázky nevyžadující odpovědi, na př. „Národem tedy filologickým... býti a zůstati máme do skonání světa?" (85), volají, na př. „A co kvítečků v ní všude nastláno!" (265). Vším tím se oživuje výklad. Pro zdůraznění se opakuje totéž slovo za sebou (epizeuxis), na př. „přece zanikly, zanikly navždy, jako miliony a miliony květů zanikají" (II, 42), nebo na počátku několika vět nebo větných členů (anafora), na př. „odtud, pánové, všeho způsobu mu vzešly ústrky, odtud nekonečná protivenstva, odtud tolikerý nárok" (I, 131), hromadí se slova příbuzného významu (pleonasmus), na př. „života obecného ušlechtění, ukrášlení, udobření" (II, 116), a stupňuje se význam slov (klimax), na př. „choroby takové toliko jednotlivce schvátiti mohou, zřídka národy, nikdy člověčenstvo" (I, 115). Snaha po souměrnosti a výrazové plnosti vede k tomu, že někdy dostává ve větě každé podstatné jméno svůj přívlastek (epitheton), na př. „výrobky... plné hlubokého žalu a zoufalého pessimismu, odrážejícího se již z vyzáblých tváří, zsinalé pleti a nedozíravého oka mdlým svitem zářícího..." (II, 135). Větné členy se stavějí v působivou protivu (antitheton), na př. „místo lásky ku přirozenému jazyku dětem se vštěpuje nenávisť k němu; místo úcty ku právu hrabivá lakota, místo smyslu pro lásku a pravdu hrubý materialismus a raffinované pokrytectvo" (I, 115). Umělý ráz mají opisy slov (antonomasie) jako „dceruška Terpsi-

chořina“ (tanec, II, 80) a záporná vyjádření (litotes) jako „řeči této, po mém rozumu ne nedůležité“ (34). Všechny takové figury nacházíme u starých a nových řečníků i v Platonových dialozích a některé z nich se vyskytují též v básních. Zcela podle vzoru Platonova užíval Kosina často ironie, jíž se mluvící osoba sama na oko zlehčuje, na př. „My zatemnělci a šosáci jsme ještě nevystihli umění toho...“ (I, 142), nebo vynáší na oko protivníky, na př. „Než aj! jak hbitě ti zbožní rekové se klidí z božského kostelíčka, sotva že doznělo...“ (II, 97).

Mluva Hovorů je nejen řečnická, nýbrž i básnická. Je prostoupena — tak jako u Platona — přečetnými obrazy (metaforami a srovnáními), jimiž nabývá názornosti i náladovosti. Obrazy jsou vzaty z přírody i z lidské vzdělanosti, jsou brzy slavnostní, brzy žertovné, někdy jednoduché, jindy rozvité, ale téměř vždy osobité, prožité. Na př. „uložíce sobě zatím do mošny paměti své, čeho jsme se dosud doprosili“ (I, 225), „pojem galanterie... vyklopiti hotový jako z bábovky“ (II, 9), „svou definicí hudby na svět přivedli děťátko mrtvé, děťátko bez duše“ (54), „kritika pak u nás stránku jazykovou za stránku zcela nedůležitou považujíc posud onomu jednonohému stolu z Rubešovy šatlavy se podobá“ (I, 18), „já vychovávaje mládež vesnickou holubu se podobám, jehož chovancové i v brky vyspějíce věrně v témže se mnou setrvají kotci; Vy orly sice odchováváte, ale peruť vyspělá odnáší je od Vás daleko, daleko“ (176). Leckdy se klade vedle sebe několik samostatných obrazů téže věci, na př. „spisovatel nevyhověvší ani tomu požadavku, aby se byl řádně naučil jazyku, kterým píše, úkolu svému spisovatelskému asi tak učiní dosti jako chromec, kdyby se dal do tance, chraplavec do zpěvu, bezzubec do louskání ořechů“ (81). Často napomáhají obrazy dokazování, jak to bývá u Platona. Tak je hovor O purismu (I, 3 n.) založen na srovnání národního jazyka se stromem a v Hudbě a tanci se přirovnává hudba postupně ke krejčovství (II, 64), k stavitelství (73 n.), k lihovinám (96) a všechna tato srovnání jsou základem analogických důkazů.

Jsou tedy v Hovorech spojeny dramatický dialog, dokazování, popis a vyprávění, prvky vědecké (Hovory mají dokonce poznámky), řečnické i básnické, archaismy, lidová rčení i jazykové novoty. Přesto je jejich sloh jednotný — arci barokně, ne klasicky jednotný —, ježto je řízen osobitou vůlí uměleckou. Kosina se jím chtěl postaviti proti ledabylému, nečeskému slohu mnoha svých vrstevníků, zvláště novinářů (obrací se proti nim ostře hned na počátku, I, 6 n.). Vadou jeho řeči je, že není při prvním čtení vždy zcela jasná, ježto nejsou někdy odděleny vložené věty a přechodníkové vazby, na př. „Když mě šest tomu

nyní let mimo nadání osud můj... zanesl" (1), „Čelnější dramata Shakespearova jinošíkem jsa v německém překladě, mužem jsa v českém překladě i v originale jsem četl..." (280). Z této věty si ztropil žert Stroupežnický (v. v.): spojil dohromady „jinošíkem jsa v německém překladě" a „mužem jsa v českém překladě i v originale".

Slohu Hovorů se v mnohém podobá sloh Kosinových kritik a pojednání (většina jich je otištěna v jeho Drobných spisech I, 1888). I v nich řešil otázky, jež ho znepokojovaly, i v nich se jeví řečníkem a básníkem. V kritikách oslovuje čtenáře, na př. „Čti řádek první a nepřestaneš čísti, pokud jsi nedočetl, a velmi střídmým krásy ctitelem bys byl, nečetl-li bys opět a opět" (80), nebo se obrací k básníkovi, na př. „Ale nečekej šedin Akibových, pěvče náš! Národ tvůj potřeben vší tvé síly obrovské, jinošské i mužné. Co mu zlato cizí, co drahokamy, co všechen bleskný šperk, jejž mu přinášíš? Srdce tvého se všemi nesmírnými poklady ryzího citu žádá a synovské lásky: kéž v touze své se neklamá!" (o Vrchlickém, 119). V pojednáních útočí na své protivníky: „Nuže páni libozvukáři... ušetřujte pak i Vy podskaláckou muzikou spisovné mluvy české..." (12). V jedné kritice předvádí rozhovor se smyšleným odpůrcem: „»Jakže?« řekne snad mnohý chytře věc navlékaje v zámeznosť, »od toho-li na světě jsou díla umělecká, by pouhými byla trubami trivialné morálky? Nejsou! A nejsou-li, kterak kdo tendenci ať takovou ať jinakou při románu, díle to uměleckém, vystavovati si troufá za požadavek nejpřednější?« — Hoj, brachu! odvětili bychom..." (83). V polemice s Durdíkem si představuje, jak by se v Čechách zvedly hlasy odporu, kdyby začali Moravané psáti nářečím: „Odštěpenství! rozkol! zráda věci národní!" (12). Jako v Hovorech jsou i v kritikách a v pojednáních častá zvolání, na př. „Ale jak na náramném ti, kdo takto smýšlejí a jednají, jsou omylu!" (28), otázky s odpovědmi, na př. „Kdy nazveme sloh elegantním? O to sotva kdo se s námi bude příti, že k eleganci slohové předně dokonalá správnosť tvaroslovná patří..." (95), „řečnické" otázky bez odpovědí, na př. „Ale což jazyk náš nikterak postupovati nesmí v rozvoji svém? zabedněny-li mu zůstanou na věky věků lepější spůsoby prosy Štítenské?" (180), anafory, na př. „Nikde nic nepřirozeného nebo přílišného, nikde na ujmu celku blyskotavé jednotlivosti, nikde na ujmu souměrnosti básník neodbočuje z nastoupené dráhy, nikde se nedomáhá malichernými prostředečky ledabylého effektu" (118), antitheta, na př. „poesie jeho jako červ po zemi se plazí, kdežto poesie světské literatury naší orlí perutí se vzbíjí k nebesům" (151), ironie, na př. „Jen tedy žádných akademií si nestrojte,

Čecháčkové! Vy jste lid volný, važte si toho jdouce jeden hat a druhý čehy ve všem všudy, jako jste statečně činili posud" (24), a přímé výsměchy (sarkasmy), na př. „Kdyby nějaký lord spleenem trápený někdy snad rozepsal konkurs na odměnu za grammatické pravidlo co možná nejchatrněji stilisované, nezbytně, tuším, by se jí dostati musilo p. Formánkovi..." (235). Kosina se tu blíží více než kdo jiný z našich kritiků Lessingovi.

Jako Hovory jsou i pojednání a posudky plny obrazů. Některé z nich jsou slavnostní, na př. „kdyby skvostný háv její (Vrchlického Satanely) zlatým třpytem rýmu byl ozdoben" (107), „kdo nevládneš jazykem národa svého dokonale, mistrovsky, nepopínej se na ješitnou žádosť Phaëthontovu, by chtěl zasedati na slunečném voze básnickém" (151). Jiné obrazy jsou vzaty ze všedního života, na př. „rýmy tak laciné, že jich za groš více než hrušek jakoubek" (55), „Časoslovo české, jehož nejpřednější zásluhou jest, že Čelakovský mluvu naši přirovnati směl k bujnému oři, pan Starý zmrzačil ve mdlého valacha, jenž omrzele vleče káru německou" (202). Někdy Kosina oživoval a dotvrzoval své stati rozsáhlým přirovnáním (podobenstvím): mluvě o Wenzigových spisech, líčil názorně, jak dokonale znal Karel st. ze Žerotína celé své rozsáhlé hospodářství, kdežto my, špatní hospodáři, neznáme a nevážíme si svého písemnictví (46 n.); posudek Epických básní Vrchlického zahájil výkladem o výživě lidského těla a k nejdůležitější potravě, mléku, pak přirovnal výpravné básnictví (102 n.). Jindy vkládal do svých úvah vyprávění; tak v kritice Života zvířat od K. Starého líčil, jak byl touto knihou zaujat jeho syn i on sám (196), a v pojednání O českém pronášení číslic (Kom. 22, 1894, 273 n.) vzpomíná, jak se kdysi díval na lovení rybníka Světa a jak tam rybáři volali po staru „jedenmecítma, dvamecítma". Tato vyprávění, jež sbližují spisovatele se čtenářem, jsou živá a srdečná, na př. „»Nastala zima, mráz v okna duje; v světnici teplo u kamen«: a takovou dobou milo, přemilo seděti doma mezi svými a tráviti dlouhý večer čtením nějaké dobré knihy. »Do čeho jsi, milý synku, tak se zahloubal?« otázal jsem se prvorozence svého..." (196).

Jako v Hovorech se předložky nadměrně vokalisují, na př. „ze mluvnice" (31), kříší se staré tvary jako „hezek" (24), stará slova jako „anobrž" (28), „čistonitě" (čistě, 16; pův. význam však = naze) a staré vazby jako „hadem se připlíží" (140), „jak mohouce vyložíme" (220), užívá se lidových rčení jako „hrůza hrůzoucí" (19), „po houbách choditi" (nebýti narozen, 168) a tvoří se nová slova, někdy vážně, jindy žertovně, na př.

„zdáníčko“ (172), „nedočešátko“ (201), „pěknota“ (14), „jástvo“ (26), „čtyřstopec“, „pěstistopec“ (verš o 4, 5 stopách, 140), „škraboniti“ (215), „trnkovati“, „žákovati“, „kampelíkovati“ (psáti jako Trnka..., 21). Pořádek slov je jako vždy umělý, řízený hlavně důrazem, na př. „Ale *divných* dozvěděli jsme se z rozpravy té věcí“ (9), „Pohleděnemež nejprve na románu našeho *děj*“ (85), „originaly, jejichž výše dostoupiti básníci naši větším dílem se klopotí *darmo*“ (120). Věty bývají leckdy mnohonásobně složené, na př. „Nynější škola národní ne nepodobna jsouc nadanému jinochu, který oddav se za dlouhý čas zahalčivosti a zhýralosti náhle spanilou idejí nějakou roznícen se vší mladistvou energií za uskutečněním ideje té se béře ni v pravo nepohlédaje ni v levo, když po dlouhé dřímotě ku životu se vzchopila čilejšímu...“ (35); dlouhá věta vztažná „který... v levo“, rozšířená trojí vazbou přechodníkovou, je tu na újmu jasnosti.

Poslední dvacetiletí svého života, jež strávil Kosina zčásti v Praze jako inspektor středních škol (1877—1888), zčásti v Bohdanči (1888—1894) a v Olomouci (1894—1899) jako pensista, věnoval hlavně spisování svých pamětí, Životu starého kantora. Toto dílo již nedokončil; vydané dva svazky (I, 1899, II, 1900; III. sv. s Kosinovým životopisem připojil r. 1901 jeho syn Jaroslav), ač mají přes 600 stran, jdou jen do 16. roku spisovatelova. „Život“ není a nechce být subjektivním rozborem duše, „vyznáním“, jako je skládal sv. Augustin nebo Rousseau, nýbrž objektivním, třebas básnickým obrazem celého spisovatelova života, jeho prostředí a doby po způsobu Goethovy „Básně a pravdy“. Své umění vypravěčské osvědčil Kosina již v Písni a na několika místech Hovorů, kritik a pojednání. Vypráví poutavě — teprve ke konci II. svazku se projevuje úbytek jeho epické vlohy —, klidně a ze široka. Na př. pojem „po čtyřech letech“ vyjadřuje: „Minul rok jeden a druhý, minul i třetí a čtvrtý, a otec dostal za vyučenou“ (I, 8); svou cestu ze Slavkova do Haliče začíná líčiti takto: „O páté hodině ranní dne shora řečeného byly jsme my děti ze sna vyburcovány, umyty a ustrojeny a po dlouhém čase poprvé matka s náma říkala modlitbu ranní zase česky. Však jsme se na dlouhé časy před tím nemodlily tak vroucně a tak opravdově jako tenkráte. Tušily jsme jaksi i matka i my děti, že nastávající marš rozhodným bude pro směr životů našich. O hodině šesté stál jsem už na slavkovském náměstí přioděn dlouhým pláštíkem po samé paty mi sahajícím...“ (151). Vypráví jako Homér vždy v minulém čase, někdy i předminulém, na př. „Za nedlouho Lojzík, jenž se mi byl před chvilkou ztratil, opět se přivalil vleka veliký

koš napěchovaný všelikým ovocem“ (152), a neužívá neklidného praesentu historického. „Život“ je rozdělen v kapitoly, takže se zpravidla novou kapitolou začíná nový úsek časový, na př. školní prázdniny (222, 263), nový den (62, II, 132), odjezd do Haliče (I, 150). Kapitoly jsou uvedeny motty ze spisovatelů drahých Kosinovi, Horáce, Kochanowského, Komenského, Kollára, Čelakovského, Čecha a j.

Do vyprávění jsou vloženy četné popisy; je k nim hojně příležitosti, neboť se Kosinova rodina několikrát stěhovala — z Čech do Uher, do Rakous, na Moravu, do Haliče — podle toho, kam se ubíral pluk, u něhož sloužil Kosinův otec jako podkovář. Život v husarském pluku je malebným pozadím Kosinova mládí, upomínajícím na vojenské obrázky Alšovy. Kosinovy popisy jsou stejně názorné a procítěné jako jeho vyprávění, na př. „Sotva že jsme ujeli několik set kroků, čarovný se nám pohled poskytoval na Rozkoš, jehož klidné vody vysýlajíce onde a onde velikánské sloupy par do vzduchu se dotýkaly téměř samé silnice. Na rybníce ptactva vodního všude plno. Tu z hustého rákosí divoká kačena jako střela se pomkla na hladinu vodní zanechávajíc dlouhou čeřící se brázdu za sebou, onde vážný čáp maje odrostlou mláď svou okolo sebe brodil se mělčinou, odjinud zase slyšeti bylo divné hlasy skrytého bukače a vysoko ve vzduchu jestřábi kroužili a krahujcové číhající na kořisť...“ (II, 78 n.). Se srdečnou účastí a mnohdy s humorem jsou vykresleny přehojné osoby Života, vedle spisovatele jeho rodiče a příbuzní, sousedé, krajané, spolužáci, profesoři a j. Některé z těchto postav, jako spisovatelův otec, bohdanečský dědeček a profesor Liška, by mohly vystupovat v nejlepším realistickém románu. Lyriky v Životě není; jen staré podobizny dávno zemřelých rodičů daly Kosinovi podnět k dojemné úvaze: „Ano, dívají se na mne ty dvě a dvě oči modré z pod bělostných čel vroubených rusými kadeřemi, usmívají se na mne ty ruměné rty jakoby jen jen pootevříti se měly na žehnací slova, vylévají na mne, starce vetchého, záři svou mladistvá líce, jakoby odčarovati chtěla vrásky kuříma nohama vroubící víka očí mých“ (I, 14).

Zato je v Životě hojně rozmluv. Často se oslovuje čtenář, na př. „Již ti, čtenáři milý, nebude pomoci — musím ti starobylou tu budovu... zevrubně vymalovati, abych ulevil tísni sestárlé duše své“ (32); takovým oslovováním se sbližuje spisovatel se svými čtenáři. Někdy mu činí čtenáři výtky, a on se brání; tak se na počátku Života líčí rozhovor spisovatele a čtenáře probírajícího nové knihy u knihkupce (3 n.). Jindy se podává rozmluva, kterou spisovatel měl — nebo mohl míti — před dávnými

lety sám se sebou, na př. „»Že by tak zhola bezcenny byly ty mé veršíky,« jal jsem se mudrovati“ (II, 190 n.); v takových vnitřních monolozích se střídají otázky, odpovědi a zvolání. Leckdy se uvádějí dlouhé cizí řeči, na př. výklad profesora žákům (267 n.), ale nejčastěji se podávají přímou řečí rozmluvy jednajících osob. Přitom se popisuje jejich chování, na př. „ujala se poněkud nevrle matka má slova“, ... „nabíraje čelo, v odvět dal otec“ (I, 6). Řidčeji se podávají hovory ty bez uvozování jako v divadelním dialogu, na př. „»Jak se dostal do studně?« — »Hodil jsem jej tam«“ (22). Některé rozmluvy, na př. na schůzce studentů (II, 212 n., 220 n.), jsou tak rozsáhlé jako v Hovorech. Odchylně od nich bývá řeč přizpůsobena mluvícím osobám, na př. malý Kosina, vychovaný zpola česky, zpola německy, říká: „Schau, maminko, tos is pěkný pferdla“ (I, 19). Vídeňačka volá: „Ať ti svatojanský chléb dává ta krásná slečna Róza — die miserable Hur'“ (136). Poláci mluví polsky (165 a j.), profesor latinsky a německy (II, 120) atd. Charakterisují se tím osoby, ale zároveň působí toto míšení žertovným dojmem.

Mluva v Životě je vůbec bližší hovorové řeči než v jiných dílech Kosinových; je to důsledek neslavnostního, zcela důvěrného rázu pamětí. V některých věcech si zůstal arci Kosina věren. Psal „ve pěkném“ (I, 188), „dvacetníkův a“ (203) „od Francouz“ (23), „krásen“ (218), „šlehy metelné“ (II, 187), „rozežhu“ (193), „připadli jsou“ (I, 22), „dali mi falešníkův“ (II, 263), „kovárnu mněl už býti svou“ (I, 38), užíval hojně přechodníků, na př. „babička mě líbati počala z rukou nepouštějíc dříve nežli matka vedouc malou sestřičku za ruku překročila práh“ (45), a liboval si v odvozeninách. Nejčastěji to byly jako v Hovorech zdrobněliny; většinou napodobují dětskou řeč a mají srdečný, žertovný ráz, na př. „buchaneček“ (46), „řvánek“ (125), „pardousek“ (19 a j.) — je to častý, položertovný, polobolestný motiv Kosinova dětství —, „zlostička“ (131), jindy jsou posměšné, jako „Češátko“ (I, 25). Některé odvozeniny se neliší významem od slov prvotných nebo od běžných odvozenin a vznikaly jen z Kosinovy záliby v jazykovém tvoření, na př. „stupánek“ (33), „tabulice“ (t.), „kravice“ (9), „chloupenek“ (82), „šarapatizna“ (II, 229), „tělesenstvo“ (I, 62), „baňulatý“ (27).

Silný, ještě silnější než v Hovorech je v mluvě Života lidový živel. Jsou tam nářeční slova, jako „ouborek“ (zavalitý člověk, I, 45), „slojík“ (vrstva, 188), „zákampí“ (odlehlé místo, II, 11), „čelesno“ (otvor pece, I, 33), „kmocháčkovati si“ (27), lidová rčení, většinou obrazná, jako „Toť ... byla voda na otcův mlýn“ (14), „štóly mi vysázela nepočítaných“ (19), „syt ... po tipek“ (48), „sedí po bradu v tolarech“ (82), „přes tu milou chvilku“

(84), „jak mlčela tak mlčela“ (40), lidové eufemismy (jsou to také obrazy) „na otcových (rodičích) už rostla travička“ (5), „už ji hlava nebolí“ (253), „na starouška si zakývla ta bledá s kosou“ (12) a j., lidová srovnání „nožky jako strunky, tělo jako jelen“ (10), „nah jako Adam v ráji“ (53), „čist jako panenské lilium“ (t.), lidové slovní hříčky „nebyla z Podařova“ (49), „byla z Neustupova“ (74), lidová přísloví jako „Co se rodí v pátky, rádo chodí zpátky“ (16); přísloví „Chudoba cti netratí“ je doplněno žertovně: „ale bohatstvo jí dochází“ (II, 246). Lidové prvky řeči se dobře hodí k venkovskému prostředí zobrazenému v Životě. Zároveň s Kosinou se opřel o lidovou mluvu Šmilovský, jenž také archaisoval a vytvářel nová slova; Kosina jeho sloh velmi chválil (Bartošovi 17. XI. 75, 18. I. 78).

S lidovým rázem mluvy v Životě nejsou v rozporu hojná cizí slova, neboť se jim nevyhýbá ani lidová řeč. Jsou to většinou slova zdomácnělá v starší hovorové řeči, zejména učitelské a vojenské, na př. „gruntovně“ (I, 47), „exámen“ (t.), „fortel“ (46), „kantor“, „partesy“ (87), „od repetice“ (161), „marš“ (20 a j.), „profós“ (152), „fourír“ (257). Některých nezdomácnělých slov je užito žertovně jako protivy ke všedním situacím, na př. „debut“ (o pláči novorozeněte, 5), „inspekce v kravíně“ (87).

Slova se sice někdy přesmykují pro důraz nebo i bez něho, na př. „úsudek ovšem očekávajíc *pochvalný*“ (I, 6), „*novou* jsem se vytasil průbou“ (19), „bujela na *samých* téměř útlounkých ratolístek koncích“ (63), „měl jsem Hrynkův slib, že mne příštího dne po desáté hodině před gymnasiem bude očekávati, bych ho k vousáči dovedl“ (II, 234), ale přemisťování není tak časté jako v druhých spisech. Věty bývají nerozsáhlé jako v lidových vyprávěních a jen zřídka přecházejí v složitější souvětí, na př. „Zdálo se mu, že krásnou vdovu miluje. A miloval opravdu. Ne sice onou láskou blouznivou, která buď na básníka posvěcuje jinocha nebo v potřeštěnce proměňuje, ale onou láskou klidnou, dovoleno-li tak říci, rozumnou, která poměry skutečné uvažujíc, třeba-li jest, i zapírati dovede sebe samu, i když rozum dovoluje, průchod sjednávati umí vroucímu citu“ (I, 39). Leckdy se vyskytují jmenné věty jako v hovorové řeči, na př. „Objímání, líbání, tisiceré otázky, zlomkovité odpovědi“ (45), časté jsou vložené věty, hodící se dobře k epické šíři Života, na př. „O všech tatících při pluku, — těch arci nebylo mnoho; šetřilo se tenkráte celibátu ve vojště daleko svědomitěji nežli nyní, — páter Somogyi záhy nabyl dokonalé evidence“ (251). Jako v hovorové řeči se někdy opakují spojky mezi souřadnými členy větnými (polysyndeton), na př. „umývati mě a mydliti a oplachovati a

utírati“ (53), jindy se hromadí slova bez spojky (asyndeton), na př. „mladičké, mladé, vyspělé, přespělé, obstárlé, staré“ (163). Lidový ráz paronomasie má „do Uher nejuhrovatějších“ (20), „Ačkoliv pocházel ze statku, přece za mládí svého málo zvěděl o dostatku“ (6). Výrazem vzrušení je zvolání jako „Hoj ta Bohdanecká škola! tisiceré vzpomínky se k ní táhnou“ (32), důrazu dodává opakování slov jako „les, les, jeden les vysokánský“ (71) a anafora jako „Rád jsem o šesté hodině ranní vstával, rád s dědečkem chodil do kostela, rád..., rád..., rád...“ (80). Žertovný ráz má ironie „postilla národního světce pátera Antonína Koniáše“ (43) a opakování téhož výroku o Žižkovi - parchantovi na rozličných místech díla (81, 85, 107 a j.) po způsobu příznačného motivu v hudbě.

Hlavní ozdobou Života jsou hojné obrazy, jednak lidové (v. v.), jednak původní, Kosinovy. Ty pocházejí z rozmanitých oborů a mají rozmanité zabarvení citové. Na staré přírodní báje upomíná líčení přicházející zimy: „Jeseň... dávno již ohrožována byvši ve svém panství smělým manévrem sluníčka, jež náhle zabočilo do znamení kozorožce, celou a dokonalou vzala porážku a zima v celé síle a slávě své se ujala vlády“ (4). O lidovou báji se opírá též obraz „Francouzská válka... upírem ssála tuk lidu“ (38); piano v bohdanečské škole je básnicky zosobněno: „U samých dveří mohutné tělo své umístilo piano... nepyšnilo se pedály“ (35). Také tolary schované v koženém vaku jsou oživeny: „Když se rodičové hodnou chvíli byli pokochali pohledem na lesklé bělouše, zakleli je opět do kocoura, jehož hrdlo tatíček pevně omotal provázkem“ (31). Jindy se naopak přirovnává živá bytost k penězům: „Mnoho mnou arci ta matička vlasť nepolapila, ale konečně škoda i trojníčku, kde grošů není na kopy“ (252). Působivého, málem biblického obrazu užívá o sobě stará chalupnice: „Léta má jsou naplněna. Kloním se pod břemenem jejich jako klas zralý k žatvě“ (253). Rozvedeným srovnáním, jaká bývají v epose, líčí se překvapení: „I mně při těchto slovech pojednou divně jaksi bylo v mysli, — asi tak jako člověku, který na širé silnici najde klíč, a byť myslil jak myslil, dohádati se neumí, kde která klíčem tím se otvírá skříň“ (II, 245). Z dětského života je vzata metafora „starší... jen o několik rendlíků kaše“ (I, 20) a z kuchyně je obraz „řeč... na způsob masopustní koblihy vykynulá“ (II, 270). Dům vystupující z řady se přirovnává k desátníku vyvolanému před svou četu (I, 32), pult naplněný notami k stodole po žních (35), plné kapsy k nadutým měchům kovářským (135) a pomalu ubíhající čas se nazývá „časem soukajícím pásmo skoro k nepřečkání dlouhé“ (66). K starosvětskému rázu Ži-

vota se dobře hodí několikeré příměry biblické, na př. „Otec... přichystal se na ten i všeliký marš příští důkladně jako praotec Noe na potopu světa“ (20). Klasický filolog se prozrazuje obrazy z antických bájí, na př. „Hospodář náš... měl dcer jen o něco málo méně nežli slavné paměti král Trojský Priamos“ (24); před tím je srovnání ze starověkých dějin: „Chytil jsem se jako někdy slavné paměti král Assyrský Sardanapalos společnosti ženské“ — jsou to žertovné obrazy, ježto srovnávané předměty jsou v křiklavém nepoměru. Pochmurné je přirovnání beranů, stínaných o šaratických hodech, k stínání českých pánů - nekatolíků na Staroměstském náměstí (141 n.). Sarkastická jsou srovnání s novými poměry politickými a literárními, na př. vzdor dítěte a jeho pokoření se přirovnává k chování českých poslanců - deklarantů (115, 124) a nepravidelně stavěný dům k dekadentní básni (60); tyto časové příměry pozbyly časem účinnosti.

Mimo Život složil Kosina v svém stáří, v Bohdanči r. 1888, krátkou, rozmarnou skladbu, prosaickou obdobu Písně, nazvanou podle Langerova vzoru Bohdanečský rukopis. Neurčil ji veřejnosti, nýbrž vložil ji do dopisu svým bývalým pražským druhům, inspektorům A. Tillovi a B. Pavlíčkovi (celý ten dopis otiskl V. Tille r. 1927). Oznamuje jim, že nalezl v bohdanečském archivu řecký rukopis nadepsaný: Kossos é peri tés philiás dialogos (Kossos čili rozhovor o přátelství) a že jej přeložil i opatřil poznámkami. V dialogu vystupují Kossos (Kosina), jeho choť Bogené (Božena) a Sokrates, jenž uprchl z bitvy u Delia do Bogdaneteia (Bohdanče) a navštívil tam Kossovu rodinu. Při obědě, skládajícím se z klobás a koroptví, se rozmlouvá o přátelství; Kossos v ně nevěří, ježto nedostává od pražských přátel dopisů: jako vychází z klobásy vůně svědčící o její jsoucnosti, tak vznikají z přátelství dopisy, z nichž usuzujeme, že j e s t přátelství. Je to parodie Platonových rozmluv, satyrská dohra k Hovorům. Dialog je přímý, na př.: „*K.* A smíte-li Vy, příteli, tvrditi, že klobása tu je? *S.* Že by klobása tu byla, bohužel tvrditi nemohu. Ale kdyby tak za chvilku z kuchyně Vaší do nosu nám zašimrala vůně z koroptve, co myslíte, nebyl-li by tím metafysický, nebo řeknu ještě určitěji, ontologický důkaz sjednán o jsoucnosti koroptví?“ (14) Tu i jinde vzniká komický účinek protivou vznešenosti (metafysika, ontologie, přátelství) a všednosti (klobásy, koroptve, vůně). Obdob z obyčejného života užíval velmi často Sokrates u Platona, arci většinou s vážným záměrem.

Téměř všechny vlastnosti slohové, jež jsme nalezli v Kosinových spisech, nacházíme též v jeho listech Bartošovi (121 do-

pisů z let 1874—1889 v Moravském zemském archivu)*): vokalisované předložky „ve příčině“ (18. V. 74) a pod., archaismy „pěkna“, „nedadí“ (19. XII. 76), „potočitý“ (obratný, 18. VI. 76), „netuším si v tom oboru“ (19. XII. 75), odvozeniny „pohadečka“ (12. I. 77), „listec“ (11. XII. 78), „hulvátisko“ (5. II. 77), lidová úsloví „chlapíček jen což děláš“ (17. XI. 75) a j., přesmyknutí důrazných slov jako *„na velikou* u ní basu hraje“ (10. XII. 76), opakování slov „jsou velmi, velmi nekaly“ (26. III. 86), zvolání „Látky tolik!“ (22. V. 76) a hojné obrazy, často lidového původu, na př. „obávám se, abych nepíchl do vosího hnízda“ (18. V. 74), „Do Platona dále než do měsíčka“ (28. X. 75), „od přirození jsem kůže... líná a pobídky ku spisování potřeben jako líný valach ostruhy a loudavý volek ostnu“ (19. XII. 76), „Kvíčalovi... schlípne ohánka“ (22. X. 77), „podzim života už na krku“ (23. X. 75). Souvětí jsou většinou nerozsáhlá jako v Životě. Velmi upřímně a přiléhavě jsou vystiženy rozmanité nálady. Tak za těžké nemoci své choti píše Kosina odříkavě: „Radosti manželské a otcovské člověk závistivé přírodě platiti musí přemnohým hořem a nekonečnými strastmi“ (12. I. 77), jindy začíná dopis žertovně „Dnešní svůj listec započnu veršem — ne svým anobrž starořímského Jeremiáše, jenž sám jeden více se nabečel, nežli všichni laurem korunovaní vrstevníci jeho a skoro tolik, jako naši kňouraví erotikové, kteří nejvíce si libují motivy mroukavých kocourů“ (11. XII. 78). Své nadšení nad Sušilovými hymny vyjadřuje: „To je cos velikolepého, povznášejícího, překrásného“ (28. X. 76) a své rozhořčení nad Lindnerem: „Takového darebu... kopnouti do řiti“ (16. XI. 76), Durdíka nazývá pochvalně „chlapíkem nad chlapíky“ (22. XI. 76), Vrchlického „chlapíčkem“ (16. XII. 76), Herbena „milým jinošíkem“ (19. XII. 76), kdežto Kvíčalu „Čingischanem filologickým“ (23. X. 75), „prapodivným pavoukem“ (23. VI. 76) a „potouchlým chlapem“ (28. XI. 89). Mladým spisovatelům moravským žehná: „Kéž Hospodin vylije proudy milostivé na drahé ty hlavy!“ (12. I. 77) a při smrti Mat. Procházky prosí Bartoše: „Pomodlete se Vy, příteli milý, otčenášek nad jeho rovem za mne!“ (28. XI. 89). Zato za rukopisných bojů píše rozhořčeně: „Hlouček mužů skromných ale oživených pravou láskou ku vlasti národ ubičovaný, uštvaný, utýraný k novému vzbudili životu: hrstka nadutců pod blysknavým praporem vědecké pravdy vleče jej v kal sprostoty a prodává za jidášský groš nejsvětější národu památky“ (26. III. 86).

Shrneme-li svá pozorování o Kosinově slohu, vidíme, že se sice

*) Za jich půjčení děkuji ředitelství Archivu.

měnil a musil měniti podle slovesných druhů, ale v základě byl jednotný. Jeho přední znaky jsou řečnická důraznost, básnická obraznost, archaismus a — od Kosinova příchodu na Moravu — lidovost; prvé dva znaky se pramení z Kosinova nadání, druhé dva souvisí s jeho konservativismem, s jeho přilnutím k obrozenským ideálům. Z podaných výkladů a ukázek snad také vysvítá, že byl Kosinův sloh naprosto svérázný a umělecky hodnotný. Svéráznost byla důsledkem jeho osobité umělecké vůle a měla svou obdobu v svéráznosti jeho myšlení. Hodnotnost — nelze ji nikdy přesně dokázati, nýbrž jen vycítiti — se zakládá hlavně na třech činitelích. Prvním z nich byla ovšem Kosinova vloha. Druhým činitelem byla jeho vroucí láska k mateřskému jazyku: stále o něm přemýšlel a usiloval o jeho povznesení v písemnictví, ve škole i v ostatním životě. Třetím činitelem byla jeho poctivost: psal jen to, co myslil a cítil. Říkal sám o sobě: „A já, nepíši-li z hloubi duše a srdce — psáti vůbec nemohu“ (Bartošovi 28. V. 76).

POSUDKY A ZPRÁVY.

Jaroslava Reitmannová, Ponorná řeka. Román. Vyšlo roku 1944 nákladem Noviny v Praze. Str. 265.

(Ostatek.)

Máme-li úhrnem charakterisovat slohovou výstavbu tohoto prvního románu Reitmannové, rozlišíme funkci tří zásadních typů. Slohově bohaté lyrické pasáže a úvahy podporují snahu vidět vnitřní souvislost věcí a dějů, s vyššího hlediska pozorovat vše, co se zdánlivě děje bez řádu. Pomocným prostředkem jsou líčení přírody a charakteristiky osob. Jejich sloh je proto méně bohatý. Snaha po zkratce a nápovědi je staví doprostřed mezi pasáže lyricko-reflexivní a pasáže epické. Tyto dějové pasáže jsou psány slohem prostým, v jednoduchých větách parataktický řaděných, v úsečném dialogu, eliptických větách. Líčení dějů je rozkládáno v řady charakteristických detailů. Těchto prostředků Reitmannová užila jistě proto, aby dodala svému líčení dojem bezprostřednosti. Z téhož důvodu vřadila do textu zajímavé dopisy a výňatky z betlemského časopisu, tiskem a podáním vhodně a výstižně rozlišené.

Reitmannová se nezastavila na slohovém odstínění jednotlivých druhů líčení, nýbrž snažila se využít melodické a rytmické stránky řeči, rozličného pořádku slov, dokonce přinesla několik osobitých novot lexikálních. Polysyndetickým spojením souřad-

ných členů větných dosáhla zvláštního spádu věty, často strhla zájem na řadu členů takto spojených. Na př.:

Neviděla nic jiného než zdi. Šedivé, vysoké a kluzké zdi, přeplněné balkony a hadry na šňůrách, neřádstvo všelijaké v koutech malinkých dvorků *a* komíny *a* světlíky *a* saze (14). Na dvorcích bylo sotva místo pro garáže *a* káry *a* popelové nádoby (14). Zamířila pomalu do rohu hřbitova, odkud je tak krásný rozhled na Betlem *a* kraj *i* řeku (28). Neboť Betlem není jen to, co je vidět: zámek *a* park *a* svahy snižující se k řece *a* kostel *a* fara *a* domy s podloubími (28). Nemůže se starat o závod a zároveň o mléko *a* ponožky *a* uhlí *a* špinavé límce (171).

Rytmus vázané řeči dokonce dostala věta:

Zlob se *a* užívej *a* moř se *a* trap, ať vidím, jak tě to mrzí, ať vidím, jak mě máš rád (174).

Zvláštně, poněkud nadneseně působí postavení přívlastku za jméno, které je jím rozvíjeno:

Neviděla nic jiného než zdi. Šedivé, vysoké a kluzké zdi, přeplněné balkony a hadry na šňůrách, neřádstvo *všelijaké* v koutech malinkých dvorků... (14) K Balabánčinu sluchu dospěl polekaný bzukot *včelí* (41). Hostinská je jako kus dřeva *bezcitného* (42). ...což je pro člověka, který je na celý den připoután na jedno místo, přednost *nemalá* (61). Ale paní Míla vyzraje na toho učitele *namysleného* (135). Tvrdošíjní tvrdohlavci se zavřeli do svého důstojného nadutého mlčení a pro důstojnost *zbytečnou* a namyslenost *namyslenou* setrvávají ve zlobě a malodušné pýše (173).

Důrazové postavení příd. jména *bílé* na první místo ve větě *bílé poslední podzimní růže rozvily se z líbezných poupat (174)* je nezvyklé; staví však do ostrého kontrastu oba krajní přívlastky: *bílé — podzimní.*

Z lexikálních zvláštností uvádíme užívání archaického slovesa *oblibovati,* příslovce *jasnozřivě* a z moravských nářečí příd. jména *rozverný* (= rozpustilý, divoký):

... nic neoblibuje Filip méně (98), nic na světě neoblibují lidé víc (111), ze všeho nejméně obliboval kominík Pertlík zamilované (143), zároveň však jasnozřivě tušili (176), živelná vlna probíhala mladým tělem, rozverná, překypující nálada šuměla (180).

Osobitý slovakismus je podst. jméno *namyslenost* (= pýcha, zpupnost) s příslušným jménem příd.:

tvrdohlavci... pro důstojnost zbytečnou a namyslenost namyslenou setrvávají ve zlobě a malodušné pýše (173), já ti namyslenost vyženu z hlavy (191).

Nalezli jsme u Reitmannové jemný jazykový a slohový cit, proto tím nepříjemněji na nás působí některé poklesky a nepřesnosti, namnoze zhola zbytečné. Na jedné straně využila Reitmannová s jemným citem a vkusem všech odstínů pořádku slov při důraze i mimo důraz, ale na druhé straně nedovedla sestavit několik členů prosté věty. Jeví se tu jakási necitlivost k větné melodice. Tato necitlivost způsobuje, že si autorka často

neví rady s příklonnými a nepřízvučnými slovy; ve větě *ať raději ji děti nechválí* (místo ať ji raději...) je nevhodnost postavení nepřízvučného *ji* zvětšována koncovým *-ji* předcházejícího *raději,* takže se tato skupina při čtení nejen špatně vyslovuje, ale přímo uráží vkus citlivého čtenáře. Nedodržování pravidla o přiřaďování nepřízvučných zájmen hned za první přízvučný člen porušuje melodickou linii mnoha a mnoha vět. Na př.:

jestliže dámy betlemské se mohly pochlubit (místo jestliže se dámy... 96), když takový pán se dotkne cti lékárny (místo když se takový... 124) atd.

Aby líčení působilo co nejbezprostředněji, užívá autorka rozličných prvků jazyka hovorového a lidového. Nelze mít proti tomu námitek, pokud ovšem toto užití nepřekročuje jistou, i když velmi jemnou mez. Tato mez je překročena v té chvíli, když se nespisovných prvků neužije záměrně k dosažení většího estetického účinu, takže se stanou pouhým klišé. V lidovém slovníku jsou jistě názvy *špitál, funus* a p., ale mluví-li autorka i v neutrálním textu po každé o pohřbu jako o funuse, o nemocnici jako o špitále, o lékárně jako o apatyce, ochuzuje tím nejen sebe a čtenáře, ale především postavy, jež líčí. Pan lékárník snad doma mluví o špitálu, ale na obálce dopisu jistě neoznačí zaměstnání svého synovce slovy: sekundář betlemského špitálu. Nedostatek citu a vkusu mívá v těchto případech za následek opak esteticky motivované aktualisace, totiž jazykovou vulgárnost.

Je-li doplňkem výraz rozšířený, t. j. složený z několika přídavných jmen, nebo stojí-li několik příd. jmen vedle sebe, žádáme, aby všechna byla buď v tvaru jmenném, nebo všechna v tvaru složeném:

To je tvůj úděl. Ne, být šťastna. Nešťastná — ano (spr. nešťastna, 184). Prodírá se však a rozedraná, otlučená, zbita vyplývá na světlo boží (spr. rozedrána, otlučena, zbita, 186).

V interpunkci by byla na místě větší citlivost v užívání čárek. Někdy jsou tu čárky zbytečné:

Mladý hoch tam prý leží, a břízu mu nad hlavou vsadila jeho milá (spr. leží a..., 28). Ani takovou, ani onakou zahradu nemá paní Sabina (spr. takovou ani..., 100); Ta výška a ta podívaná na lidské hemžení tam dole, probouzí v něm touhu (spr. dole probouzí..., 109). Kdo stojí tak vysoko, jako právě on, a má takový rozhled... (spr.... vysoko jako právě on a..., 111). Děti zdvihly hlavy, od svých lodic a plachetnic (spr. hlavy od..., 177); Víte jistě mnoho věcí lépe, než já (spr. lépe než já, 206).

Jindy bychom často čárku žádali. Na př.:

...říkala: Ano, pane!... Tak jak patří na slušné děvče (spr.... Tak, jak..., 10). Ať už bydlí v arkýři se třemi okny do parku anebo úřaduje v zámecké kanceláři (spr. do parku, anebo..., 111); Ukázal nejen slovy,

ale i skutky jak mu na panu lékárníkovi a jeho rodině záleží (spr. skutky, jak..., 123).

Některé drobné poklesky jsou opravdu zbytečné:

jako když se jednou naučíš nějakou roli (spr. nějaké roli, 110); na kostelu (lépe: na kostele, 110); těšila se tomu (v tomto případě spr. na to, 179); slevila byste tím něco ze svého cíle (spr. se svého cíle, 102), jichž hněď, jichž vůně (spr. jejichž, 27) atd.

Zbytečné jsou také chyby pravopisné, neboť o správném psaní se lze poučit v Pravidlech:

fuksie (spr. fuchsie, 94); vyhostěn (spr. vyhoštěn, 97); přispůsobují se spr. přizpůsobují se, 104); jak žena zhloubi vydechuje a zhloubi nabírá (spr. z hloubi, 150); zesýchal se a zcvrkával (spr. sesychal se a scvrkával, 203); zkomírají (spr. skomírají, 203), seběhlo se (spr. zběhlo se, 66), Betlém, betlémský (spr. Betlem, betlemský, napořád).

Ukázali jsme, že Reitmannová zaměřuje svůj pohled v epických pasážích svého románu na dějový detail. Přejeme si, aby i do podrobností procítila a propracovala své jazykové podání. Jejímu dílu to dodá harmonické krásy a pro naši prózu to bude milý přínos. *Jiří Daňhelka.*

DROBNOSTI.

CHOLUJ. Toto podivné slovo přinesl po prvé Kott VI, 428 ze Slezska: *choluj, -e* m. = listové stelivo, drobné větvičky. Z něho je převzal Bartošův slovník 119, ten sám však má na další stránce doklad z vlastního pramene (od F. Vahalíka): *chołoj, -e* f. „usušené větve lipové nebo jiné; v zimě se dávají ohlodati ovcím z listí, potom se spálí.“ Toto *chołoj* se mu nedopatřením zatoulalo na místo, kam podle abecedy nepatří. Zavinilo to jeho tvrdé *ł*; Bartoš je při řadění slov pokládal za *t*, a tak se slovo *chołoj* octlo za heslem *chotářiť*. Ještě jednou čteme to slovo, a to ve Vašicově článku ČVMSO 41/42, 1929; Vašica je slyšel užíti o starém papírovém věnci. Je to slovo zřetelně lašské, v jiných nářečích neznámé. O jeho původu nás poučí pohled na heslo *haluz* u Kálala. Ten cituje i nářečové odchylky a mezi nimi uvádí zvolenský tvar *halujza*. Lašské slovo je z *chaluj* (*o* z *a*) a je zřejmé, že *chaluj* vzniklo z **haluj*, to pak apokopou z obdobného tvaru, jako je onen zvolenský. *Ch-* za *h-* je záměna expresivní; je v souladu s významem, neboť jde o věci bez valné ceny (uschlé listí, původně uschlé větvičky s listím). Je to nový doklad pro mé tvrzení, že *ch-* může být substituováno nejen za *k-*, ale i za *h-*(*g-*). *V. Machek.*

„Naše řeč“. číslo 9. Dne 23. listopadu 1944. — Vydává za III. tř. České akademie věd a umění v Praze nakladatelství Šolc a Šimáček, spol. s r. o. v Praze. Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. Vychází 10krát do roka. Užívati novinových známek povoleno. „Dohlédací poštovní úřad Praha 25.“ Tiskli Pour a spol. v Praze I. Waldhauserova 17. Telefon 627-51-52.